

УДК 37.013

СТРАЖНИКОВА І.В.

*д. пед. наук, професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

Україна, Івано-Франківськ

ЗАВГОРОДНЯ Т.К.

*д. пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
імені Богдана Ступарика*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

Україна, Івано-Франківськ

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано погляди українських та учених інших країн на гендерне виховання учнівської молоді як на соціально-педагогічну проблему, виявлено спільне й відмінне у методології гендерної педагогіки, механізмах реалізації гендерного підходу в освітньому просторі. Автором розкрито основні стратегії реалізації гендерного виховання німецької молоді, молоді у Великобританії та Україні, проаналізована гендерна спрямованість профорієнтаційної роботи серед молоді окремих країн, особливості функціонування й утвердження принципів гендерного виховання невіддільного від навчальних процесів, підвищення загальної гендерної культури соціуму та поглиблення гендерної компетенції педагогів шляхом внутрішньо- й зовнішньошкільного підвищення їх кваліфікації. Показано особливості гендерного виховного процесу у німецьких загальноосвітніх закладах різного типу та у школах Великої Британії, зокрема в початковій та основній школах, уточнено імплементацію змісту, форм, методів і прийомів гендерного виховання; з'ясовано особливості історичного розвитку виховної системи в Німеччині, уточнено шляхи становлення гендерного виховання учнівської молоді Німеччини на сучасному етапі, яке здійснюється шляхом спільного, роздільного та частково роздільного навчання.

***Ключові слова:** гендерне виховання, освітній простір, «рівність статей», гендерні студії, лідер, нерівність, соціальні ролі.*

Вступ. Останнім часом досить поширеною та популярною є гендерна тематика. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, тих специфічних внесків, які кожний з них робить у розвиток

суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке серйозне психологічне, політологічне чи інше наукове дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив, що у «потоці» публікацій з гендерної тематики не можна не помітити розбіжностей у трактуванні різними авторами самого поняття «гендер». Так, одні вчені розглядають «гендер» як сукупність біологічних та фізіологічних ознак статі; інші взагалі вважають такий термін неприйнятним, але визнають «жіночі дослідження» як самостійний напрям.

Проблема гендера у педагогічній науці досить нова, хоча деякі аспекти знаходились у колі інтересів багатьох науковців, а саме опанування основ гендерної компетентності, гендерних особливостей змісту роботи з дітьми дошкільного віку (С. Марутян, Н. Плисенко, Т. Репіна, Л. Таранікова, С. Шаповалова), набуття ознак теоретичної і практичної готовності до гендерного виховання й освіти нової генерації підростаючого покоління (Л. Булатова, В. Кравець, Л. Штильова).

Педагоги минулого теж не стояли осторонь питань виховання хлопчиків та дівчаток. Так при розробці педагогічних принципів навчання Я. Коменський не враховував принцип рівних можливостей для хлопчиків і дівчаток, а Й. Песталоцці стояв на позиції спільного навчання й вважав, що сутність виховання – у поступовому розвитку природних задатків відповідно до природних законів розвитку дитини. С. Русова дискутувала з проблеми спільного навчання хлопчиків і дівчаток із відомим американським психологом С. Холлом.

Мета статті – показати проблеми здійснення гендерного підходу в освіті різних країн задля досягнення рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості.

Виклад основного матеріалу. З'ясовуючи сутність гендерного підходу, необхідно розрізняти такі поняття, як: рівність статей, рівність прав та рівність можливостей. При цьому «рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевої психологічної відмінностей.

«Рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття. Питання про рівність прав повинне враховувати специфіку чоловіків і жінок, їх статеві особливості, потреби, інтереси й уподобання. Кожна стать має право на інаковість, відмінність, особливість.

Проблеми «гендеру» турбують зацікавлені кола багатьох країн, в тому числі і країн Європейського співтовариства. Гендерні відмінності були предметом політичної уваги і соціальної сприйнятливості в Європі, тому за останні два десятиліття ухвалено низку постанов, що проголошують принцип гендерної рівності та пропонують його впровадження в освіту. Мета гендерної освіти - можливість розвивати індивідуальні здібності школярів та студентів незважаючи на статеvu приналежність, пом'якшення розходжень між статями, виховання в душі вільного вибору гендерної ідентичності [4].

Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакові права особам різної статі, а насамперед у створенні таких умов суспільного життя, щоб жінка і чоловік справді були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і в особистому житті. Отже рівність прав передбачає рівність можливостей біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки і чоловіка.

Предметом гендерних досліджень є дослідження жіночих і чоловічих особливостей мислення, поведінки, мови, психології, економічної поведінки, політичної участі та участі в культурній традиції, тощо. Гендерний підхід являє собою наукове поняття, в основі якого лежить аналіз відмінностей жіночої й чоловічої психіки з урахуванням соціальної детермінації.

Вивчення досвіду створення гендерних студій у країнах Європи (Республіка Кіпр, Франція, Італія, Іспанія) сприяло виявленню таких закономірностей, як: домінуюча кількість дівчат представлена в педагогіці, мистецтві, медицині, психології. Рейтинг цих досліджень свідчить про те, що домінуюча кількість чоловіків спостерігається в таких галузях, як математика, фізика, інженерія, комп'ютерні науки.

Конструктивне поєднання гендерних ролей, зокрема в політичній діяльності, пропорційна представленість в ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 % від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень.

У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0%, Норвегія – 35,8%, Швеція – 33,5%, Данія – 33%) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання проблем.

Проте, як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, в нашому суспільстві є досить упередженим. Серед народу побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. Жінки, які всупереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі. Якщо ж подивитись глибше, то вони не представляють й інтересів жінок як соціально-демографічної групи, не мають підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участь у формуванні політики стосовно жінок [3; 5].

Наступна проблема пов'язана з досить розповсюдженою думкою ряду дослідників щодо відсутності суттєвих відмінностей між лідерською поведінкою жінок і чоловіків. Дійсно, в цій поведінці є чимало схожого: і чоловік і жінка можуть у соціальній ролі політичного лідера стверджуватись як людина взагалі (загальнолюдський вектор), але вони можуть проявити себе ще й у гендерній ролі чоловіка і жінки (вектор «іншості»). Саме за таких умов вони отримують можливість максимального самоствердження і самовиявлення, а отже будуть спроможні більш ефективно виконувати свої соціальні функції.

Як і в багатьох інших країнах світового співтовариства у Франції існує проблема гендерної нерівності. Гендерні відмінності серед студентів у системі вищої освіти очевидні у виборі предметів і рівнів дослідження. В університетах дівчата складають 57% від усіх учнів, хоча явна більшість хлопців у не університетських інженерних коледжах (73%), а в інженерних коледжах кількість дівчат складає лише 27%. Таким чином спостерігаються гендерні зміщення на багатьох курсах вищої освіти.

В Іспанії існує думка про гендерну розбіжність, безпосередньо пов'язану з різним рівнем досягнень дівчат і хлопців у початковій та середній школі. Висновки про гендерні відмінності призвели до проведення конкретних досліджень і публікацій до певного часу не було. У 2001 році було проведено дослідження, яке було сфокусовано на цьому питанні, і називалося «Гендерні персони та фемінізація академічної успішності». Результати були опубліковані у співпраці з Інститутом підготовки вчителів і досліджень в галузі освіти та інновацій. Це дослідження аналізують взаємозв'язок між успіхами учнів дівчат в школі та їх соціальним походженням і сімейними умовами.

В Італії гендерна нерівність у сфері освіти не є головною проблемою. Це не означає, що немає гендерного питання, але стаття не сприймається як проблема національної важливості, принаймні у секторі освіти. Ця заява вважається достатнім свідченням того, що нема ніяких перешкод для навчання жінок на будь-якому рівні системи освіти, роботи та кар'єри. Відповідно до результатів згідно з експериментами гендерного підходу у вищій освіті Італії, доведено, що хлопчики і дівчата вибирають різні спеціальності при вступі до університету. На прикладі університету «Ла Сапієнца» в Римі (найбільший університет в Італії) у 2003-2006 роках домінуюча кількість дівчат виявлена у таких галузях знань, як гуманітарні науки (73,9%), медицині (65,7%) та хімії (62,5%). Рейтинг цього дослідження показав, що юнаки переважають у математиці та комп'ютерних науках (81,5%), фізиці (71,4%). Однакова кількість дівчат та

юнаків спостерігається в інженерії та архітектурі, правознавстві, економіці та статистиці.

Так, шведські школярки за два останніх десятиліття «підтягнулися» по якості успішності з математичних наук і природничих дисциплін. Згідно зі статистикою, середні шкільні оцінки дівчат вище, ніж у хлопців. Багато в чому з цієї причини, дівчатка закінчують гімназії з набагато більшим успіхом. Аналогічна ситуація і у ЗВО: на загальну кількість студентів припадає 60% дівчат, яким вручається близько 2/3 всіх дипломів про вищу освіту. Переважання учнів жіночої статі спостерігається і в сфері муніципального освіти для дорослих; майже половина молодих наукових фахівців, що претендують на здобуття наукового ступеня доктора наук - жінки (44%).

За результатами рейтингу гендерної рівності, в рамках якого Всесвітнім економічним форумом були досліджені дані зі 135 країн, Швеція у 2015 році зайняла 4 місце. Україна у тому ж рейтингу посіла лише 67. Гендерна рівність є одним із наріжних каменів шведського суспільства, а це означає, що чоловіки і жінки мають рівні права і обов'язки у всіх сферах життя. Вони мають рівні можливості працювати і забезпечувати себе, поєднуючи кар'єру з сімейним життям і не побоюючись зловживань і насильства з боку представників протилежної статі.

Під час аналізу системи виховання жіночої статі у Великій Британії виокремлено головні завдання гендерного виховання дівчат-підлітків:

- ✓ відновлення та збагачення в суспільстві взірців жіночої поведінки, сфер їх реалізації, які є основним джерелом гендерної ідентифікації, формування гендерної свідомості дівчат-підлітків;

- ✓ урізноманітнення джерел і механізмів засвоєння гендерних моделей жіночої поведінки в межах соціалізації особистості;

- ✓ забезпечення дівчатам рівного доступу до всіх різновидів знань, гендерної рівності у родинному й громадському житті.

Тому сутність проблеми виховання дівчат-підлітків Великої Британії полягає у впровадженні гендерної стратегії у процес їх виховання, що

забезпечить дівчат доступною інформацією з проблем, які у них з'являються, допоможе їм здобути знання і вміння, необхідні майбутній жінці у подальшому житті [1, с. 8].

Поширення гендерного виховання в освіті Німеччини спирається на прийняту урядом стратегію гендерної рівності як найважливішої складової всіх державних соціальних та освітніх програм, реалізацію яких забезпечують: розширення гендерно-інформаційного простору, гендерна статистика, проведення широкомасштабних просвітницьких кампаній, присвячених проблемі гендеру і соціальної відповідальності, поглиблення гендерної компетентності батьків та педагогів як чинників формування гендерної культури молодого покоління.

Аналіз джерел дав змогу з'ясувати, що виховання дітей різної статі на німецьких землях упродовж століть було стихійним, причому перевага у здобутті освіти, зокрема професійної, надавалась хлопцям. До XVIII ст. тут домінували погляди на призначення жінки як продовжувачки роду і чоловіка як годувальника сім'ї, панував чіткий традиційний розподіл сфер діяльності на жіночу (приватну) і чоловічу (публічну). Внаслідок освітніх реформ XVIII ст. відбулися певні світоглядні зрушення, які зумовили появу нової навчально-виховної парадигми, спрямованої на підготовку дітей обох статей до сімейного та суспільного життя. Прогресивною ідеєю було надання ширших можливостей дівчатам для самореалізації у шкільній сфері, громадському житті, проте і надалі переважав диференційований підхід. Тому хлопців готували до професійної діяльності, а дівчат – до виконання насамперед ролі хорошої матері, дружини, доброї господині дому [2, с. 8-9].

Законодавче закріплення гендерної рівності в Німеччині фактично розпочалося в середині XX ст. Так, згідно з Конституцією ФРН (1949 р.) питання освіти стало «прерогативою адміністрації земель». Відтоді у кожній землі функціонують міністерства культів, які видають питаннями освіти, вони видають відповідні циркуляри та розпорядження, розробляють навчальні плани і програми.

Впровадженню гендерного підходу у практику німецької школи сприяла освітня реформа 60-х рр. XX ст., спрямована на поглиблення індивідуального та диференційованого підходу до навчання й виховання дітей у початковій та основній школах, усунення в ній будь-яких дискримінаційних проявів стосовно статі, що передбачало проведення гендерної експертизи підручників та посібників [2, с. 10].

Ефективність гендерного виховання дівчат-підлітків Великої Британії забезпечується його державною підтримкою й обов'язковим статусом, проголошеним Національним навчальним планом, а також єдністю урочної, позакласної та позашкільної організації гендерного виховання дівчат-підлітків. Крім того, навчально-виховний процес у школах Великої Британії спрямований на забезпечення дівчатам рівних можливостей у навчанні, рівноцінного ставлення і однакової уваги з боку вчителів та вихователів. Застосування британськими педагогами різноманітних форм і методів передачі знань, формування умінь і навичок забезпечує ефективність гендерного виховання дівчат-підлітків [1, с. 9].

У сучасних німецьких школах утвердження принципів гендерного виховання невіддільного від навчальних процесів, – це вагомий чинник поступального розвитку освіти. Розгортанню гендерного конструювання в Німеччині сприяли освітні реформи 70-их років XX ст. Одна з особливостей гендерного виховання полягає в тому, що в німецьких загальноосвітніх закладах воно здійснюється шляхом організації спільного, роздільного та частково роздільного навчання учнів обох статей [2, с. 10].

Мариною Зубілевич визначено і охарактеризовано чинники, що впливають на жіночу освіту й виховання, забезпечують її комплексність та різноманітність у Великій Британії. Серед найбільш важливих виділено урядову політику; соціоекономічний розвиток держави; культурні, етнічні особливості та релігію; єдність впливів освітньо-виховних установ; диференційований підхід у вихованні хлопчиків-підлітків і дівчат-підлітків; рівень особистісного розвитку дівчат-підлітків; поведінку та ставлення вчителів і батьків [1, с. 10].

Серед відмінностей у стратегіях гендерного виховання в німецьких освітніх закладах різного рівня Л.Ковальчук виділяє елементи гендерного виховання у початкових школах, які реалізуються на уроках краєзнавства, навколишнього світу та етики, в основних школах, реальних училищах та гімназіях – на уроках суспільствознавства, релігії, етики та історії. На особливе схвалення заслуговують так звані «малі початкові школи», у яких втілюються засади гендерного виховання, дітям прищеплюють навички толерантного спілкування у мікрогрупах, розвивають дружні взаємовідносини, відчуття взаємопідтримки, взаємодопомоги, поглиблюють соціально-емоційні контакти між дітьми обох статей. У середніх та старших класах проводять різноманітні виховні заходи на гендерну тематику, серед яких варто виділити спеціальні гендерні проекти, конференції та гуртки, здійснюються індивідуальні та групові форми виховної роботи; використовуються ефективні навчально-виховні методи (бесіда, діалог, рольові ігри, імітаційні гендерні ігри і тренінги, проекти, нарратив, «творча праця», обговорення в групах, прийом колажу тощо), які застосовуються в гетеро- та гомогенних групах. Значна увага зосереджується також на середовищі, у якому виховуються та навчаються діти обох статей різного віку. Особливо ефективними у плані формування гендерної рівності є вальфдорські школи, завдання яких – виховати духовно вільну особистість, здатну переборювати тенденцію суспільства до консервативного відтворення існуючих соціальних стереотипів поведінки [2, с.11].

Щоб сприяти досягненню гендерної рівності та соціально справедливого людського розвитку, спеціалісти соціальної сфери повинні вміти здійснювати гендерний аналіз. Гендерний аналіз допомагає виявляти гендерну нерівність у суспільстві, і, як наслідок, визнавати його гендерну стратифікацію.

Педагогічна умова підготовки майбутніх спеціалістів до реалізації ідеї гендерної рівності. зокрема в професійній діяльності – це забезпечення орієнтації процесу навчання на формування гендерної компетентності, гендерної сенситивності та лояльності як домінуючих професійно значущих якостей вищезначених спеціалістів. Тому навчальне середовище, що будується

на принципах кооперації навчальної діяльності як рівноправної взаємодії студентів різної статі в невеликих групах, найбільш сприятливе для впровадження інтерактивних технологій і спрямоване на виховання особистості, здатної навчатися та змінюватися, співпрацювати на рівних одна з одною, що в контексті даної педагогічної умови зумовлено потребою в набутті досвіду егалітарних взаємовідносин між статями.

Висновки. Таким чином, результати навчально-виховного процесу в усіх навчальних закладах з питань гендерного виховання багато в чому залежать і від творчого мислення педагога, його рішучості, кмітливості та ініціативності. Гендерний підхід в освіті, як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості, передбачає: відсутність орієнтації на «особливе призначення», заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей. Маємо відмовитись від обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, від статево відповідних традиційних очікувань на користь особистісного розвитку дитини.

Література

1. Зубілевич М. І. *Гендерне виховання дівчат-підлітків Великій Британії* (Автореф. дис. канд.пед.наук.). Інститут проблем виховання. К., 2007. 20 с.
2. Ковальчук Л.О. *Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині* (Автореф. дис. канд.пед.наук.). Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2008. 20 с.
3. Константинова В. Н. *Женщины и проблемы политического лидерства. Женщины и социальная политика (гендерный аспект)* / Отв. ред. З. Я. Хоткина. Москва, 1992.
4. Мельник Т. М. Гендер у світовій і національній думці. *Науковий світ*. 2005. № 12. С. 2-4.
5. Чикалова И. *Партии и власть в США и Великобритании: Гендерная политика в 1970–1990-е годы*. Минск: Тесей. 2000. 288 с.

References

1. Zubilevich M.I. (2007) *The gender education of teenage girls in Great Britain* (Author's abstract. ph.d.). Institute for Educational Problems. Kiev. 20 s. [in Ukraine]
2. Kovalchuk L.O. (2008) *Gender education of student youth in Germany* (Author's abstract. ph.d.). Ternopil. Nats. Ped. Un-t them. Volodymyr Hnatyuk. Ternopil. 20 s.[in Ukraine]
3. Konstantinova V. N. (1992) *Women and Problems of Political Leadership. Women and Social Policy (Gender Aspect)* / Otv. Ed. Z. Ya. Khotkina. Moscow [in Russian]
4. Miller T. M. (2005). Gender in the world and national thought. *Scientific World*. № 12. S. 2-4. [in Ukraine]
5. Chikalova I. (2000) *Party and power in the United States and Great Britain: Gender Policy in the 1970-1990s*. Minsk: Theseus, 2000. 288s. [in Russian]

STRAZHNIKOVA I.V.

doctor of pedagogical sciences, professor Department of Pedagogy Bogdan Stuparyk, State University «Precarpathian national University, named after Vasyl Stefanyk», zavina@email.ua
Ukraine, Ivano-Frankivsk

ZAVHORODNIA T.K.

doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department Bogdan Stuparyk, State University «Precarpathian national of Pedagogy University, named after Vasyl Stefanyk», king_feodor@email.ua
Ukraine, Ivano-Frankivsk

PROBLEMS OF GENDER POLICY IN UKRAINE AND WESTERN EUROPE: COMPARATIVE-HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS

The current Constitution of Ukraine provides equal rights for men and women in all spheres of social life, but in reality the advantage remains on the side of men. One should only mention such spheres of life as family, politics and business (especially big business), where the representatives of the strong half of mankind play a dominant role in our time. Ago, the article analyzes the views of Ukrainian and scholarly other countries on the gender education of student youth as a socio-pedagogical problem, reveals the common and different in the methodology of gender pedagogy, mechanisms of implementation of the gender approach in the educational space. The author reveals the main strategies for the implementation of gender education of German youth, youth in the Great Britain and Ukraine, analyzes the

gender orientation of vocational guidance work among the youth of certain countries, the peculiarities of the functioning and adoption of the principles of gender education inseparable from educational processes, raising the general gender culture of society, and deepening the gender competence of teachers through the internal - and their externally raising their qualifications. The features of the gender education process in the German schools of different types and in schools of Great Britain, in particular in elementary and primary schools, are specified, implementation of the content, forms, methods and methods of gender education is specified; the peculiarities of the historical development of the educational system in Germany are determined, the ways of the formation of gender education of the student youth of Germany at the present stage, which is carried out through joint, separate and partly separate education, are specified.

The introduction of a gender component to the Ukrainian educational system is the introduction of respect for the dignity of each person, the lack of stamps on materials and textbooks on the implementation of certain social roles.

Key words: *gender education, educational space, «gender equality», gender studies, leader, inequality, social roles.*